

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” - CONSTANȚA
FACULTATEA DE TEOLOGIE
ȘCOALA DOCTORALĂ

REZUMAT TEZĂ DE DOCTORAT

TIMP ȘI VEȘNICIE ÎN FILOSOFIA GREACĂ ȘI TEOLOGIA NOULUI TESTAMENT

COORDONATOR:

Prof.univ.dr. IPS Teodosie PETRESCU

ABSOLVENT:

Arhim. Iakobos (Michail) PITSILKAS

CONSTANȚA
2015

CUPRINS

INTRODUCERE

1. Argument și obiectivele cercetării
2. Relevanța temei în contextul cercetării actuale
3. Scurt cadru al lucrării
4. Metodele și abordarea utilizate

I. ΚΑΙΡΟΣ ȘI ΑΙΩΝ ÎN FILOSOFIA GREACĂ ANTICĂ

- 1.1. Καῖρός - variațiuni terminologice
- 1.2. Αἰών - precizări conceptuale
- 1.3. Eternitatea și temporalitatea la Platon
- 1.4. Timpul teologic și timpul fizic la Aristotel: o redimensionare conceptuală a *timpului* ca mișcare, clipă, număr
- 1.5. Timp și eternitate la Plotin

II. TIMPUL ȘI ETERNITATEA ÎN FILOSOFIA CONTEMPORANĂ

- 2.1. Martin Heidegger
- 2.2. Henri Bergson
- 2.3. Jean Louis Vieillard-Baron
- 2.4. Jean Yves Lacoste
- 2.5. Reflecții filosofice românești despre timp și eternitate

III. TIMP ȘI VEȘNICIE ÎN ORIZONTUL TEOLOGIEI NOULUI TESTAMENT

- 3.1. Dimensiunea religioasă și hristologică a lui καῖρός și αἰών în scrierile noutestamentare
- 3.2. Timpul - mod al existenței destinată înveșnicirii
- 3.3. Valoarea timpului în teologia Vechiului Testament
- 3.4. Evenimentele eshatologice - timpurile cele de pe urmă

IV. REFLECȚII PATRISTICE ASUPRA TIMPULUI

- 4.1. Fericitul Augustin
- 4.2. Părinții capadocieni (Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Grigorie de Nazianz)
- 4.3. Sf. Maxim Mărturisitorul

V. DESACRALIZAREA TIMPULUI ÎN CADRUL REFERENȚIAL AL OMULUI SECULARIZAT

CONCLUZII

BIBLIOGRAFII

REZUMAT TEZĂ DE DOCTORAT

TIMP ȘI VEȘNICIE ÎN FILOSOFIA GREACĂ ȘI TEOLOGIA NOULUI TESTAMENT

1. ARGUMENT ȘI OBIECTIVELE CERCETĂRII

Teza de doctorat *Timp și veșnicie în filosofia greacă și teologia Noului Testament* este o abordare interdisciplinară a unei problematice fundamentale ale existenței umane: timpul și valoarea sa pentru om.

Noțiunea de timp este în general exprimată prin doi termeni: καιρός și αἰών. Distincția dintre acești doi termeni este de natură să descopere cele două aspecte fundamentale ale timpului: aspectul de durată și aspectul de succesiune, trecere. Καιρός folosit atât în Vechiul Testament cât și în Noul Testament are îndeosebi sensul de moment hotărâtor, decisiv. ”De ce să mori înainte de timpul tău?” (Eccl. 7, 17). Alt înțeles este acela de clipă favorabilă: ”Este o vreme pentru orice lucru de sub cer” (Eccl.3, 1). Locul clasic din Sf. Scriptură care descoperă sensul timpului de moment deosebit, crucial în existență este cel din *Epistola către Galateni* cap. IV,4-5: ”Iar când a venit plinirea vremii, Dumnezeu a trimis pe Fiul Său, născut din femeie, născut sub Lege, ca pe cei de sub lege să-i răscumpere, ca să dobândim înfierea”.

Aceste momente favorabile - alese de Dumnezeu în iconomia mântuirii sunt presărate în timpul biblic. Ceea ce săvârșea Hristos pentru mântuirea lumii, săvârșea la momente voite și determinate de El, atunci când ”sosea ceasul” (Matei 26, 45; 14; 35). Reuniunea καιρός-urilor - distincte unul de altul - formează linia ascendentă a mântuirii. ”Lucrez azi și mâine, iar a treia zi voi sfârși” (Luca 13, 32).

Αἰών este termenul folosit pentru a indica o întindere de timp, sau timpul ca durată. El exprimă timpul acestei lumi: ”Veacurile s-au întemeiat prin cuvântul lui Dumnezeu” (Evr. 11, 3), dar și veșnicia lui Dumnezeu (Rom. 16, 26). Același termen este utilizat pentru a delimita viața de acum de cea viitoare - ”eonul prezent de eonul viitor”. Eonul prezent este identic cu timpul lumii; eonul viitor este cel nou, care vine: Împărăția lui Dumnezeu. Prin urmare, termenul αἰών

semnifică în Sf. Scriptură: un timp nelimitat - veșnicia divină; un timp limitat în ambele direcții - durata acestei lumi și un timp limitat și nelimitat, veacul viitor, sau limitat într-o singură direcție.

Cartea Facerii, tratând despre crearea lumii, relatează că: “La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul” (Facere 1,1). Acest început este interpretat de Sfinții Părinți și teologi ortodocși ca fiind nu numai începutul creației; ci, totodată, și începutul timpului. Sfântul Vasile cel Mare exprimă astfel această idee: “Precum începutul unui drum nu este încă un drum, nici cel al unei case nu este o casă, la fel începutul timpului nu este timp, nu este din acesta nici cea mai mică parte” .

Acest început, ca prim moment, nu poate fi gândit de noi. El nu este divizibil, nici chiar infinit de mic, ci este fără măsură după timp, este momentul ca limită, deci fără durată. Creatura apare într-un “instantaneu” deodată, “etern” și temporal, la limita eternității cu timpul. “Începutul - remarcă un teolog ortodox - analog noțiunii geometrice de limită între două planuri, este un fel de instantaneitate atemporală în sine, dar a cărei explozie creatoare naște timpul. Este punctul atingerii voinței divine cu ceea ce de acum înainte devine și durează. Originea însăși a creaturii este deci o schimbare, un început (începutul unei treceri de la neființă la ființă n.n.), și pentru aceasta timpul este o formă a existenței create, în vreme ce eternitatea aparține în mod propriu lui Dumnezeu”. De aceea, profund sesizează Fericitul Augustin: “lumea nu a fost creată în timp, ci cu timpul” , iar “înainte de a fi lumea, timp nu era” - remarcă un alt gânditor creștin . Cel prin care s-a făcut lumea (Ioan 1,1) este Acela prin care s-au făcut și veacurile (Evr. 1,2).

Cât privește esența timpului, ce este în sine, problema constituie o dificultate de altfel, sesizată în diversele domenii de cercetare. Chiar dacă misterul nu poate fi epuizat, pot fi surprinse unele aspecte în legătură cu natura timpului. Însuși începutul lumii fiind o trecere de la neființă la ființă, această mișcare e o trăsătură fundamentală a lumii create, în corelație cu devenirea, care a fost imprimată creaturii ca suport și posibilitate pentru progres, pentru o desăvârșire și mai mare, continuă.

Fără a fi confundat cu mișcarea însăși, categoria timpului - în gândirea Sfinților părinți - este strâns legată de aceasta. Sfântul Maxim Mărturisitorul constată că: “tot ceea ce a primit existența din nimic e în mișcare, fiind purtat numai decît spre o oarecare cauză”. Mod de existență al creaturii, timpul este inerent el și indisponibil legat de ea. “Nici un timp nu poate fi fără creatură” - se exprimă Fericitul Augustin . Așa cum îl definea și Sfântul Vasile cel Mare, timpul este “semnul însuși al creaturii”. Există o afinitate naturală - zice același sfânt părinte -

între această lume, animalele și plantele care se găsesc în ea și cursul timpului, care totdeauna se grăbește și curge fără a slăbi vreodată elanul său”.

Timpul fiind modul de existență al creaturii, veșnicia este modul de existență al lui Dumnezeu. Cele două moduri de existență sunt distincte, dar nu opuse. Ortodoxia n-a definit timpul și eternitatea ca diametral opuse, căci dacă în relația cu timpul stă inevitabil mișcarea, schimbarea, trecerea de la o stare la alta, nu se pot opune lor, termen cu termen: imobilitatea, imutabilitatea, invariabilitatea unei eternități statice; aceasta ar fi o eternitate a lumii intangibile din filozofia lui Platon, nu cea a Dumnezeului celui viu. Modul de existență a lui Dumnezeu depășește opoziția timpului mobil și a unei eternități imobile.

Când se spune că “în Dumnezeu nu este mutare nici umbră de schimbare” (Iacov 1,17) trebuie să înțelegem că “Dumnezeirea e nemișcată, ca una ce este plinirea tuturor”, e plenitudine de viață care nu mai are spre ce să tindă mai mult. Eternitatea lui Dumnezeu transcende modul nostru de existență și de gândire. În acest sens, Sfântul Maxim Mărturisitorul relevă că: “Dumnezeu nici nu se mișcă, nici nu stă...fiind după fire mai presus de toată mișcarea și starea, și nu se suie în nici un sens modurilor noastre”. Pentru Ortodoxie, timpul și eternitatea, nefiind în relație de opoziție, deși distincte, ele pot comunica, iar aceasta constituie premisa pentru posibilitatea coborârii lui Dumnezeu în timp și a participării noastre la viața veșnică.

Ca obiective, cercetarea noastră va urmări tezele:

1. Analiza filosofică conceptuală a termenilor *timp* (καίρος) și *veșnicie* (αἰών), în maniera în care filosofia greacă au gândit acești termeni.
2. Analiza teologică a termenilor *timp* (καίρος) și *veșnicie* (αἰών), așa cum sunt folosiți în scrierile noutestamentare.
3. Stabilirea unei corespondențe tematice între semnificațiile filosofice și religioase ale termenilor *timp* (καίρος) și *veșnicie* (αἰών).
4. Semnificația timpului în teologia Noului Testament și în teologia Vechiului Testament.
5. Cadrul eshatologic biblic în orizontul istoriei umanității.
6. Evidențierea relevanței *timpului* pentru omul secularizat de astăzi cu referire la *timpul liturgic*

2. RELEVANȚA TEMEI ÎN CONTEXTUL CERCETĂRII ACTUALE

Raportul dintre timp și veșnicie, așa cum este prezentat în Sf. Scriptură, nu este un raport de exclusivitate. Între timp și veșnicie este, fără îndoială, o mare deosebire ontologică și calitativă; totuși, ambele se întâlnesc fără a se desființa. Dacă timpul e creat de Dumnezeu, atunci veșnicia nu desființează timpul, ci-l naște și susține, coexistând cu el. Stabilirea unui contrast exclusivist și a unei opoziții ireductibile între timp și veșnicie, face posibilă legătura dintre Dumnezeu cel veșnic și omul vremelnic.

Veșnicia este cauza creatoare a timpului: timpul își are originea în eternitate. Timpul fiind modul de existență al creaturii, veșnicia este modul de existență a lui Dumnezeu. Cele două moduri de existență sunt distincte, dar nu opuse. Pentru Ortodoxie, timpul și eternitatea, nefiind în relație de opoziție, deși distincte, pot comunica între ele, iar aceasta constituie premiza pentru posibilitatea coborârii lui Dumnezeu în timp și a participării noastre la viața veșnică.

Sf. Părinți s-au ferit de a defini eternitatea ca opusă timpului, deoarece dacă categoriile timpului sunt mișcarea, schimbarea, trecerea de la o stare la alta, atunci termenul de nemișcare, de imutabilitate nu se poate aplica eternității lui Dumnezeu, căci aceasta ar fi eternitatea unei lumi inteligibile a lui Platon, nu aceea a lui Dumnezeu cel viu. Dacă Dumnezeu trăiește în veșnicie această eternitate vie trebuie să depășească opoziția dintre timpul mobil și eternitatea nemișcată. Sfântul Maxim Mărturisitorul, vorbind despre raportul dintre timp și eternitate, compară lumea cu o cameră. Camera este o categorie ontologică: mărginirea lumii prin sine înseși. Cugetarea unei camere nemărginite și a unui timp nemărginit e o contradicție. După cu lumea e mărginită, ca și o cameră mărginită, la fel "timpul e o mișcare mărginită".

Astfel eternitatea lui Dumnezeu nu mai pare opusă timpului. Dimpotrivă, eternitatea este întoarsă spre timp, căci ea îl însoțește pentru a-l împlini ontologic. Timpul nu are o existență în sine, ci una împărtășită. El se menține numai în contact cu veșnicia, care acordă timpului sens și valoare. Eternitatea face posibilă înțelegerea timpului. Dumnezeu ne-a făcut ființe capabile de răspuns; prin aceasta El ne-a dat legătura cu eternitatea și în comuniune cu El vom obține eternitatea. Dar această eternitate este obținută prin har și ea nu va fi ca e lui Dumnezeu.

În perspectiva biblică, între timp și eternitate trebuie să se stabilească raportul nupțial al misterului teandric al lui Hristos cu misterul teandric al Bisericii, raportul nunții din Cana cu ospățul Împărăției lui Dumnezeu. Timpul e o cale deschisă spre eternitate, în care creatura începe dialogul cu Dumnezeu. Așa era timpul paradiziac, în care Dumnezeu comunica cu

creatura ca și cu un prieten. Natura umană tindea către Dumnezeu, căci în timpul paradiziac îi era dată creaturii posibilitatea de a se ridica spre asemănarea cu creatorul său .

Timpul-trecere era dăruit de Dumnezeu ca măsură a creșterii și înălțării creaturii spre El. Faptul că trecerea de la chip la asemănarea cu Dumnezeu trebuia să se realizeze pentru noi sub specia timpului, este o probă în plus că și timpul, ca o concretizare a trecerii, avea în planul lui Dumnezeu valențe multiple și conținut pozitiv.

Timpul de dă puțința introducerii sensului și valorii în cosmos. El dă sens tuturor evenimentelor deoarece servește macro - și microcosmosului ca mediu și instrument de pregătire pentru fericirea veșnică, ca poartă de intrare în plenitudinea existențială și în participarea deplină la Ființa supremă . Numai în timp cosmosul se poate realiza ca un întreg armonios și ajunge la împlinirea destinului său final, la plenitudinea împărăției lui Dumnezeu. Timpul apare ca o albie cosmică, constitutivă existenței create, prin care se scurg, sub cerul de lumină al eternității, schimbările creaturilor. Însă timpul nu se identifică cu aceste schimbări sau cu existența creată, după cum albia unui râu nu e identică cu apa râului. Timpul și existența sunt realități distincte .

Solidaritatea timpului cu întreaga creație este deplină chiar de la începuturi. Căderea produce o corupere profundă de timp. Păcatul originar unește timpul cu moartea. Timpul îi fusese dat omului pentru a merge către iubire și plenitudinea existenței sale, prin asemănarea cu Dumnezeu. Omul transformă, prin cădere, timpul în moarte. Timpul prezenței divine se prefăce într-un timp al absenței deschis asupra neantului.

Timpul-trecere spre îndumnezeirea omului devine de aici înainte și o măsură a trecerii spre moarte (Rom. V,12). Însă, timpul nu era în întregime decăzut, el nu se identifica cu căderea. Timpul decăzut este consolidat prin binecuvântarea lui Dumnezeu asupra lui, pentru ca în acest timp creatura să se întoarcă liberă către Dumnezeu, să-L dorească și să înțeleagă imensitatea iubirii. Timpul va fi așteptarea lui Dumnezeu, pregătirea comuniunii cu divinul.

Dacă timpul ciclic al religiilor păgâne depersonalizează pe Dumnezeu și creatura vrând să se absoarbă în eternitate, timpul Vechiului Testament este timpul liniar, timpul ”pedagog spre Hristos”(Gal. III,24) care nu se mai repetă, un timp ascendent al acțiunilor lui Dumnezeu. Toată semnificația timpului liniar al Vechiului Testament, toată tensiunea sa către o împlinire încă în viitor se va rezuma în predica Sf. Ioan Botezătorul: ”Pocăiți-vă, că s-a apropiat împărăția cerurilor” (Matei III,2).

Cu toate acestea, timpul liniar al istoriei sfinte izola pe Dumnezeu de creatură, menținea dualitatea dintre creatură și Dumnezeu, iar creatura nu putea intra în comuniune cu divinul. Numai odată cu Întruparea Fiului lui Dumnezeu - și restaurarea naturii umane printr-o unire desăvârșită cu natura Sa divină, timpul ”se va umple de Dumnezeu”, va redeveni timp paradiziac al dialogului divino-uman.

3. SCURT CADRU AL LUCRĂRII

INTRODUCERE

1. Argument și obiectivele cercetării
2. Relevanța temei în contextul cercetării actuale
3. Scurt cadru al lucrării
4. Metodele și abordarea utilizate

I. ΚΑΙΡΟΣ ȘI ΑΙΩΝ ÎN FILOSOFIA GREACĂ ANTICĂ

- 1.1. Καῖρός - variațiuni terminologice
- 1.2. Αἰών - precizări conceptuale
- 1.3. Eternitatea și temporalitatea la Platon
- 1.4. Timpul teologic și timpul fizic la Aristotel: o redimensionare conceptuală a *timpului* ca mișcare, clipă, număr
- 1.5. Timp și eternitate la Plotin

II. TIMPUL ȘI ETERNITATEA ÎN FILOSOFIA CONTEMPORANĂ

- 2.1. Martin Heidegger
- 2.2. Henri Bergson
- 2.3. Jean Louis Vieillard-Baron
- 2.4. Jean Yves Lacoste
- 2.5. Reflecții filosofice românești despre timp și eternitate

III. TIMP ȘI VEȘNICIE ÎN ORIZONTUL TEOLOGIEI NOULUI TESTAMENT

- 3.1. Dimensiunea religioasă și hristologică a lui καῖρός și αἰών în scrierile noutestamentare
- 3.2. Timpul - mod al existenței destinată înveșnicirii
- 3.3. Valoarea timpului în teologia Vechiului Testament
- 3.4. Evenimentele eshatologice - timpurile cele de pe urmă

IV. REFLECȚII PATRISTICE ASUPRA TIMPULUI

- 4.1. Fericitul Augustin
- 4.2. Părinții capadocieni (Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Grigorie de Nazianz)
- 4.3. Sf. Maxim Mărturisitorul

V. DESACRALIZAREA TIMPULUI ÎN CADRUL REFERENȚIAL AL OMULUI SECULARIZAT

CONCLUZII

BIBLIOGRAFII

4. METODELE ȘI ABORDAREA UTILIZATE

Obiectivul central al lucrării de față îl constituie analiza conceptelor de *timp* (καίρós) și *veșnicie* (αἰών) în filosofia greacă și teologia Noului Testament, cu referire directă la textele biblice, folosind o metodologie adecvată de cercetare a acestora. De aceea, am prezentat metodele, tehnicile și procedeele folosite în cadrul acestui demers științific. Utilizând ca punct de referință abordarea științifică biblică, voi folosi metodele specifice cercetării de acest gen:

a) *Metoda exegetico-hermeneutică* prin care s-au interpretat în perspectivă biblică, dogmatică și apologetică textele vechitestamentare și noutestamentare cu referire la timp, ca puncte care exprimă cel mai bine cadrul general al timpului în mentalitatea iudaică și receptarea temporalității, ca dimensiune ontologică a creației, în teologia Noului Testament. Interpretarea diferitelor pasaje din psalmi s-a realizat pe baza operelor Sfinților Părinți, a teologilor români, dar și pe lucrările teologilor moderni și contemporani aparținând spațiului apusean. S-a pus accent în special pe exegeza diacronică, prin orientarea tezei mele spre autorul/autorii textelor biblice și contextul în care au apărut ele, dar și pe cea sincronică prin centrarea spre textul biblic și spre destinatari ca receptori ai acestora. Astfel, s-a acordat în egală măsură atenție atât intenției autorilor biblici, cât și intenției textului în rândul receptorilor săi, cu o mare relevanță la contextualizarea importanței și valorii timpului în condiția omului de azi.

b) *Metoda istorică*, încearcă să contureze dezvoltarea conceptuală a ideii de timp în filosofia greacă și teologia biblică noutestamentară și să o privească, apoi, din perspectivă fenomenologică. Scopul utilizării acestei metode în lucrarea mea a fost observarea caracteristicilor raportului dintre *timpul filosofic*, gândit în maniera filosofilor greci (Platon, Aristotel, Parmenide, Plotin etc.) și *timpul teologic* gândit în maniera biblică în interconexiunea Vechiului și a Noului Testament, dar și în maniera teologiei patristice de tip maximian, dionisian. Astfel, se poate contura un tablou istoric complex al ideii de *timp* în gândirea filosofică religioasă greacă, care a oferit de altfel teologiei ortodoxe vocabularul noțional terminologic, desigur cu reinterpretarea într-o măsură mai mică sau radicală a conceptelor în semnificația lor.

c) *Metoda analitică*, prin care am urmărit să pun în evidență analiza fiecărui filosof grec din registrul atenției noastre, dar și teologia distinctă a fiecărui autor biblic și patristic, pentru a

putea răspunde la o serie de întrebări fundamentale pentru studiul de față: ce a vrut să spună autorul, care era contextul, ce înțelege autorul, ce efect are elaborarea sa asupra omului de atunci și de acum? Avantajul acestei metode este capacitatea sa de a pune în evidență particularitatea unică a gândirii fiecărui filosof, autor biblic și teolog patristic în parte și accentele sale specifice.

d) *Metoda antropologică*, dat fiind faptul că cea mai consistentă parte din lucrarea mea a tratat problema *timpului* cu relevanță pentru om. Din aceste rațiuni, am încercat să evit o cercetare aridă, abstractă, ci intenția mea a fost să definesc valoarea *timpului* pentru om, ca dimensiune esențială a existenței sale pământești.

Având în vedere cantitatea considerabilă de cercetare întreprinsă asupra *timpului* și a *veșniciei* , teza mea de doctorat a recurs la consultarea de resurse bibliografice. Astfel, în strânsă legătură cu noțiunile fundamentale cu care operează această lucrare sunt izvoarele istorice, literatura de specialitate. Pentru aceasta, a fost necesară mai întâi consultarea unei bogate bibliografii și a instrumentelor de lucru în scopul introducerii și familiarizării cu principiile filosofice și teologice ale ideii de *timp* și *veșnicie* , în mod special cu mentalitatea greacă antică. Deosebit de importante pentru lucrarea noastră au fost acele lucrări pe care le putem considera drept niște manuale extrem de utile care ne-au ajutat să ne familiarizăm cu teologia *timpului* . În primul rând menționăm aici pe scriitorii patristici (Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica* , traducere de Pr. D. Fecioru, Editura Scripta, București 1993, Dionisie Areopagitul, *Despre numele divine* , trad. D. Stăniloae, în *Opere Complete* , Paideia, București, 1996, Sfântul Vasile cel Mare, *Comentariu la Psalmi* , traducere Ol. Căciulă, în „Izvoarele Ortodoxiei”, nr. 2, București, 1943, Sfântul Ioan Gura de Aur, *Comentariu la Evanghelia după Ioan* , traducere din limba franceza de Diacon Gheorghe Băbuț, Editura Pelerinul Roman, Oradea 1997, Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Scrieri, partea I, Ambigua* , traducere, introducere și note de Preot Profesor Dumitru Stăniloae, “Colecția Părinți și Scriitori Bisericești”, volumul 80, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1983) și pe exegeții care au avut ca obiect de studiu ideea de *timp* și *veșnicie* : J. Barr, *Biblical Words for Time* , 1962; O. Cullmann, *Christ and Time* , 1951; H. Sasse, *Theological Dictionary of the New Testament* , ed. G. W. Bromiley, vol. 1, p. 197-209; H. W. Wolff, *Anthropology of the Old Testament* , 1973, cap. 10; J. Guhrt, H.-C. Hahn, *The New International Dictionary of New Testament Theology* , 1978, vol. 3, p. 826-850. Din domeniul filosofiei, am făcut referire, în primul rând, filosofii consacrați în gândirea umană: Aristotel, *Categorii. Despre interpretare* , trad. C. Noica,

Humanitas, București, 2005, Idem, *Metafizica*, trad. A. Cornea, Humanitas, București, 2007, *Fizica*, trad. N. I. Barbu, Editura Științifică, București, 1966; *Filosofia greacă până la Platon*, vol. I, partea I și a II-a, Adelina Piatkowski, I. Banu (coord.), Editura Științifică și Enciclopedică, București 1979; Plato, *Complete Works*, J. M. Cooper (ed.), Hackett Publishing Company, Indianapolis/ Cambridge, 2000; Platon, *Banchetul*, trad. P. Creția, în *Opere complete*, vol. II, Humanitas, București, 2002, p. 74-148, Idem, *Phaidros*, trad. G. Liiceanu, în *Opere complete*, vol. II, Humanitas, București, 2002, p. 331-413, Idem, *Phaidon*, trad. P. Creția, în *Opere complete*, vol. II, Humanitas, București, 2002, p. 149-245; Plotin, *Enneade I-II*, ediție bilingvă, traducere și comentarii de Vasile Rus, Liliana Peculea, Alexander Baumgarten, Gabriel Chindea, IRI, București, 2003, Idem, *Enneade III-V*, ediție bilingvă, traducere și comentarii de Vasile Rus, Liliana Peculea, Marilena Vlad, Alexander Baumgarten, Gabriel Chindea, Elena Mihai, IRI, București, 2005, Idem, *Enneade VI*, ediție bilingvă, traducere și comentarii de Vasile Rus, Liliana Peculea, Marilena Vlad, Cristina Andrieș, Gabriel Chindea, Alexander Baumgarten, IRI, București, 2007, Idem, *Opere I, III*, trad. A. Cornea, Humanitas, București, 2002.

Pentru o abordare cât mai completă a subiectului și a delimitărilor conceptuale am recurs la diverse dicționare și articole ale revistelor și jurnalelor occidentale de mare renume, *Dicționar Biblic*, Vol. I, traducere din limba franceză de Constantin Moisa, Editura Stephanus, București, 1995; *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*, Kevin J. Vanhoozer (Ed.), Society for Promoting Christian Knowledge, London, 2005; *Dictionary of the Later New Testament & Its Developments*, Ralph P. Martin and Peters H. Davids (Eds.), InterVarsity Press, Downers Grove, 1997; *Harper Collins Bible Dictionary, Revised Edition*, Paul J. Achtemeier (Ed.), Harper San Francisco, New York, 1996; *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*, Kevin J. Vanhoozer (Ed.), Society for Promoting Christian Knowledge, London, 2005; *Eerdmans Dictionary of the Bible*, David Noel Freedman (Ed.), William B. Eerdmans Publishing Company, Cambridge, 2000; *Harper Collins Bible Dictionary, Revised Edition*, Paul J. Achtemeier (Ed.), HarperSanFrancisco, New York, 1996, *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1967, *A Greek-English Lexicon*, compiled by H. G. Liddell and R. Scott, with a revised supplement, revised and augmented throughout by H. S. Jones (LSJ), new edition, Oxford University Press, 1996, *The Cambridge Companion to Aristotle*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, Burnet, J., *Greek Philosophy*, part I: *Thales to Plato*, Macmillan and Co., London, 1928, *The Cambridge*

Companion to Early Greek Philosophy, „Cambridge Companions to Philosophy” Series, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, *The Cambridge Companion to Plato*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

BIBLIOGRAFIE

IZVOARE

Alfred Rahlfs (Ed.), *Septuaginta. Id est Vetus graece iuxta LXX interpretes*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2004

Biblia sau *Sfânta Scriptură*, diortosită de ÎPS Bartolomeu Anania, Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului. Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003

Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a PF Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodox Române, București, 1989

K. Elliger et W. Rudolph (Eds.), *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1999

Robertus Weber (Ed.), *Biblia Sacra Iuxta Vulgatum Versionem*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1994

Septuaginta IV/I (Psalmii, Odele, Proverbele, Ecleeziastul, Cântarea cântărilor), Cristian Bădiliță et alii (coord.), Polirom, Iași, 2006.

Pseudo-Dionysius Areopagite, *The Divine Names and Mystical Theology*, trad. J. D. Jones, Marquette University Press, Milwaukee, Wisconsin, 1980.

Sfântul Atanasie cel Mare, *Scrieri. Partea I*, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, “Colecția Părinți și Scriitori Bisericești”, volumul 15, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romane, București 1987.

Sfântul Grigorie de Nyssa, *Scrieri. Partea întâi. Despre viața lui Moise*, traducere de Pr. Prof. D. Stăniloae și Pr. Ioan Buga, note de Pr. Prof. D. Stăniloae și indice de Pr. Ioan Buga, “Colecția Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 29, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romane, București 1982.

Sfântul Clement Romanul, *Epistola către Corinteni*, traducere, note și indice de Pr. D. Fecioru, “Colecția Părinți și Scriitori Bisericești”, volumul I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1979.

Sfântul Grigorie de Nyssa, *Scrieri. Partea întâi. Despre viața lui Moise*, traducere de Pr. Prof. D. Stăniloae și Pr. Ioan Buga, note de Pr. Prof. D. Stăniloae și indice de Pr. Ioan Buga,

“Colecția Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 29, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1982

Idem, *Despre crearea omului* 14, Migne, P.G. 44.

Sfântul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, traducere de Pr. D. Fecioru, Editura Scripta, București 1993.

Sfântul Ioan Gura de Aur, *Comentariu la Evanghelia după Ioan*, traducere din limba franceza de Diacon Gheorghe Băbuț, Editura Pelerinul Roman, Oradea 1997.

Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Scrieri, partea I, Ambigua*, traducere, introducere și note de Preot Profesor Dumitru Stăniloae, “Colecția Părinți și Scriitori Bisericești”, volumul 80, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1983.

Atenagora Atenianul, *Despre învierea morților*, în *Apologeți de limbă greacă*, din col. Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 2, traducere, introducere, note și indici de Pr. Prof. T. Bodogae, Pr. Prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980

Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre suflet și înviere*, trad. rom. Gr. Teodorescu, Ed. Herald, București, 2003.

Sfântul Clement Romanul, *Epistola către Corinteni*, în *Scrierile Părinților Apostolici*, din col. Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 1, traducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979

Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, *Apologia a II-a*, în *Apologeți de limbă greacă*, din col. Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 2, traducere, introducere, note și indici de Pr. Prof. T. Bodogae, Pr. Prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980

Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, *Dialog cu iudeul Trifon*, în *Apologeți de limbă greacă*, din col. Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 2, traducere, introducere, note și indici de Pr. Prof. T. Bodogae, Pr. Prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980

Sfântul Iustin Martirul și Filosoful, *Apologia întâi*, în *Apologeți de limbă greacă*, din col. Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 2, traducere, introducere, note și indici de Pr. Prof. T. Bodogae, Pr. Prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980

Aristotel, *Categorii. Despre interpretare*, trad. C. Noica, Humanitas, București, 2005.

Idem, *Despre cer*, trad. Ș. Nicolau, Paideia, București, 2005. Idem, *Despre suflet*, trad. A. Baumgarten, Humanitas, București, 2005.

Idem, *Etica Nicomahică*, trad. Stella Petecel, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.

Idem, *Fizica*, trad. N. I. Barbu, Editura Științifică, București, 1966.

Idem, *Metafizica*, trad. A. Cornea, Humanitas, București, 2007

Filosofia greacă până la Platon, vol. I, partea I și a II-a, Adelina Piatkowski, I. Banu (coord.), Editura Științifică și Enciclopedică, București 1979

Augustin, Fer., *Confesiuni*, trad. Gh. Șerban, Humanitas, București, 20052

Idem, *Confesiuni*, trad. E. Munteanu, ediție bilingvă, Nemira, București, 20062

Idem, *Expositions of the Psalms: 99-120*, trad. Maria Boulding, în *The Works of Saint Augustine. A translation for the 21st century*, part III, vol. 19, B. Ramsey (ed.), New City Press, New York, 2003.

Idem, *Expositions of the Psalms: 121-150*, trad. Maria Boulding, în *The Works of Saint Augustine. A translation for the 21st century*, part III, vol. 20, B. Ramsey (ed.), New City Press, New York, 2004.

Idem, *Homilies on the Gospel of John 1-40*, trad. E. Hill, în *The Works of Saint Augustine. A translation for the 21st century*, part III, vol. 12, B. Ramsey (ed.), New City Press, New York, 2009.

Idem, *Enarrationes in Psalmos, Sancti Aurelii Augustini Opera omnia*, vol. IV, pars altera, PL, vol. 37, J. P. Migne (ed.), Paris, 1865.

Filosofia greacă până la Platon, vol. I, partea I și a II-a, Adelina Piatkowski, I. Banu (coord.), Editura Științifică și Enciclopedică, București 1979.

Grigorie de Nyssa, Sf., *Împotriva lui Eunomie I*, trad. O. Sferlea, ediție bilingvă, Polirom, Iași, 2010.

Idem, *Tâlcuire la Cântarea Cântărilor*, trad. D. Stăniloae, I. Buga, colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 29, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1982.

Homer, *The Iliad*, vol. I, trad. A. T. Murray. Heinmann/ Putnam's sons, London/ New York, 1928.

Idem, *The Odyssey*, vol. I, trad. A. T. Murray, Harvard University Press/ Heinemann, Cambridge, Mass./ London, 1945.

Plato, *Complete Works*, J. M. Cooper (ed.), Hackett Publishing Company, Indianapolis/ Cambridge, 2000.

Plato and Parmenides, Parmenides' *Way of Truth* and Plato's *Parmenides* translated with an introduction and a running commentary by F. M. Cornford, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd., London, 1939.

Platon, *Banchetul*, trad. P. Creția, în *Opere complete*, vol. II, Humanitas, București, 2002, p. 74-148.

Idem, *Legile*, trad. E. Bezdechi, IRI, București, 1995.

Idem, *Omul politic*, trad. Elena Popescu, în *Opere complete*, vol. IV, Humanitas, București, 2004, p. 96-185.

Idem, *Parmenide*, trad. S. Vieru, în *Opere* VI, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 83-154.

Idem, *Phaidon*, trad. P. Creția, în *Opere complete*, vol. II, Humanitas, București, 2002, p. 149-245.

Idem, *Phaidros*, trad. G. Liiceanu, în *Opere complete*, vol. II, Humanitas, București, 2002, p. 331-413.

Idem, *Philebus*, trad. A. Cornea, în *Opere complete*, vol. IV, Humanitas, București, 2004, p. 186-273.

Idem, *Republica*, trad. A. Cornea, *Opere* V, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

Idem, *Sofistul*, trad. C. Noica, C. Partenie, în *Opere complete*, vol. IV, Humanitas, București, 2004, p. 9-95.

Idem, *Timaios*, trad. P. Creția, C. Partenie, în *Opere complete*, vol. IV, Humanitas, București, 2004, p. 274-373.

Plotin, *Enneade* I-II, ediție bilingvă, traducere și comentarii de Vasile Rus, Liliana Peculea, Alexander Baumgarten, Gabriel Chindea, IRI, București, 2003.

Idem, *Enneade* III-V, ediție bilingvă, traducere și comentarii de Vasile Rus, Liliana Peculea, Marilena Vlad, Alexander Baumgarten, Gabriel Chindea, Elena Mihai, IRI, București, 2005.

Idem, *Enneade* VI, ediție bilingvă, traducere și comentarii de Vasile Rus, Liliana Peculea, Marilena Vlad, Cristina Andrieș, Gabriel Chindea, Alexander Baumgarten, IRI, București, 2007.

Idem, *Opere* I, III, trad. A. Cornea, Humanitas, București, 2002, 2009.

DICTIONARE ȘI ENCICLOPEDII

A Greek-English Lexicon, compiled by H. G. Liddell and R. Scott, with a revised supplement, revised and augmented throughout by H. S. Jones (LSJ), new edition, Oxford University Press, 1969.

A Patristic Greek Lexicon, G. W. H. Lampe (ed.), Oxford University Press, London, 1961.

Barnes, J., „Life and work”, în Idem (ed.), *The Cambridge Companion to Aristotle*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, p. 1-26.

Burnet, J., *Greek Philosophy*, part I: *Thales to Plato*, Macmillan and Co., London, 1928.

Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy*, vol. II: *The Presocratic Tradition from Parmenides to Democritus*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969.

Hussey, E., „Heraclitus”, în A. A. Long (ed.), *The Cambridge Companion to Early Greek Philosophy*, „Cambridge Companions to Philosophy” Series, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, p. 88-112.

Kraut, R., „Introduction to the study of Plato”, în Idem (ed.), *The Cambridge Companion to Plato*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, p. 1-50.

Markus, R. A., „Marius Victorinus and Augustine”, în A. H. Armstrong (ed.), *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1967, p. 331-419.

O'Daly, G., „Augustine”, în D. Furley (ed.), *Routledge History of Philosophy*, vol. II: *From Aristotle to Augustine*, Routledge, London/ New York, 1999, p. 416. P. 389-419.

Oxford Latin Dictionary, P. G. W. Glare (ed.), Clarendon Press, Oxford, 1968.

Sedley, D., „Parmenides and Melissus”, în A. A. Long (ed.), *The Cambridge Companion to Early Greek Philosophy*, p. 113-133.

Smith, A., „Eternity and Time”, în L. P. Gerson (ed.), *The Cambridge Companion to Plotinus*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, p. 196-216.

- Teske, R., „Augustine’s philosophy of memory”, în Eleonore Stump, N. Kretzmann (ed.), *The Cambridge Companion to Augustine*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, p. 148-158
- A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, based on the lexicon of William Gesenius, translated by Edward Robinson, Oxford Press, 2006
- Dicționar Biblic*, J. D. Douglas (Ed.), traducere de Liviu Pop, John Tipei, Societatea Misionară Română Editura „Cartea Creștină”, Oradea, 1995
- Dictionar Biblic*, traducere din limba franceza de Constantin Moisa, vol. 2, I-O, Editura Stephanus, Bucuresti 1996
- Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*, Kevin J. Vanhoozer (Ed.), Society for Promoting Christian Knowledge, London, 2005
- Dictionary of the Later New Testament & Its Developments*, Ralph P. Martin and Peters H. Davids (Eds.), InterVarsity Press, Downers Grove, 1997
- Dictionary of the Old Testament. Wisdom, Poetry, and Writings*, Tremper Longman III and Peter Enns (Eds.), Inter-Varsity, 2008
- Eerdmans Dictionary of the Bible*, David Noel Freedman (Ed.), William B. Eerdmans Publishing Company, Cambridge, 2000
- George Arthur Buttrick, *The interpreter’s dictionary of the Bible. An Illustrated Encyclopedia*, Abingdon Press, Nashville, 1962
- Gerhard Kittel (Ed.), *Theological Dictionary of the New Testament*, Eerdmans, Grand Rapids, 1976
- Harper Collins Bible Dictionary, Revised Edition*, Paul J. Achtemeier (Ed.), Harper San Francisco, New York, 1996
- James Swanson, *Dictionary of Biblical Languages With Semantic Domains: Hebrew (Old Testament)*, Logos Research Systems, Oak Harbor, 1997
- Johannes Botterweck și Helmer Ringgren, *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. 5, trad. de David. E. Green, W. B. Eermans Publishing Co., Grand Rapids, 1986
- Katharine Sakenfeld (Ed.), *The New Interpreter’s Dictionary of the Bible*, vol. 2, Abingdon Press, Nashville, 2008
- Robert L. Harris (Ed.), *Theological Wordbook of the Old Testament*, Mitropolia Oltenieiody Press, Chicago, 1999

The Anchor Bible Dictionary, Volume 2, D-G, David Noel Freedman (Ed.), Doubleday, 1992

The Oxford Guide to Ideas and Issues of the Bible, ed. Bruce M. Metzger and Michael D. Coogan, Oxford University Press, 2001

Theological Dictionary of the Old Testament, Edited by G. Johannes Botterweck, Helmer Ringgren and Heinz-Josef Fabry, vol. XI, Wm. B. Eerdmans Publishing Co, 2003

Theological Dictionary of the Old Testament, Edited by G. Johannes Botterweck and Helmer Ringgren, vol. V, 1986

Theological Dictionary of the Old Testament, G. Johannes Botterweck et alii (Eds.), vol. IX, Michigan Cambridge, U. K, 2004

Vine's Complete Expository Dictionary of Old and New Testament Words, Thomas Nelson Inc., Nashville, 1996,

Warren Baker, *The Complete Word Study Dictionary: Old Testament*, AMG Publishers, Chattanooga, 2003

LITERATURĂ DE SPECIALITATE

Annas, Julia, „Aristotle, Number and Time”, *Philosophical Quarterly*, vol. 25, nr. 99, 1975, p. 97-113.

Ariotti, P. E., „The Concept of Time in Western Antiquity”, în J. T. Fraser, N. Lawrence (ed.), *The Study of Time*, vol. II, Springer- Verlag, Berlin/ Heidelberg/ New York, 1975, p. 69-80.

Armstrong, A. H., „Dualism, Platonic, Gnostic and Christian”, în Idem, *Hellenic and Christian Studies*, Variorum, Hampshire, 1990, p. 29-52.

Idem, „Eternity, Life and Movement in Plotinus' Account of $\text{No}\tilde{\upsilon}\varsigma$ ”, în P. Hadot (ed.), *Le Néoplatonisme*, Colloques Internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique, Royaumont, 1969, p. 67-74.

Idem, „Spiritual and Intelligible Matter in Plotinus and St. Augustine”, *Augustinus magister I*, Études Augustiniennes, Paris, 1954, p. 277-283.

Idem, *The Architecture of the Intelligible Universe in the Philosophy of Plotinus. An Analytical and Historical Study*, Cambridge University Press, London, 1940.

Arnou, R., *Le désir de Dieu dans la philosophie de Plotin*, Alcan, Paris, 1921.

Aubenque, P., *Problema ființei la Aristotel*, trad. Daniela Gheorghe, Teora, București, 1998.

Avramenko, R., „The Wound and Salve of Time: Augustine’s Politics of Human Happiness”, *The Review of Metaphysics*, vol. 60, nr. 4, 2007, p. 779-811.

Bostock, D., „Aristotle’s Account of Time”, în *Space, Time, Matter, and Form. Essays on Aristotle’s Physics*, Clarendon Press, Oxford, 2006, p. 135-153.

Boyle, Marjorie O., „Augustine’s Heartbeat: From Time to Eternity”, *Viator*, vol. 38, nr. 1, 2007, p. 19-43.

Bradshaw, D., „In What Sense is the Prime Mover Eternal?”, *Ancient Philosophy*, vol. 17, nr. 2, 1997, p. 359-369.

Brague, R., *Du temps chez Platon et Aristote. Quatre études*, Quadrige, Presses Universitaires de France, Paris, 2003.

Callahan, J. F., „Basil of Caesarea: a New Source for St. Augustine’s Theory of Time”, *Harvard Studies in Classical Philology*, vol. 63, 1958, p. 437-454.

Idem, *Four Views of Time in Ancient Philosophy*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1948.

Camelot, Th., „A l’éternel par le temporel (*De Trinitate* IV, XVIII, 24)”, *Revue des Études augustiniennes*, vol. 1-2, 1956, p. 163-172.

Chindea, G., *Paradoxul transcendenței la Aristotel și Plotin*, Humanitas, București, 2008.

Ciobotea, D., „Timpul și valoarea lui pentru mântuire”, *Ortodoxia*, 2, 1977, p. 196-207.

Ciomoș, V., *Timp și eternitate. Aristotel, Fizica IV, 10-14. Interpretare fenomenologică*, Paideia, București, 1999.

Clark, G. H., „Plotinus on the Eternity of the World”, *The Philosophical Review*, vol. 58, nr. 2, 1949, p. 130-140.

Idem, „The Theory of Time in Plotinus”, *The Philosophical Review*, vol. 53, nr. 4, 1944, p. 337-358.

Coope, Ursula, *Time for Aristotle. Physics IV. 10-14*, „Oxford Aristotle Studies” Series, Clarendon Press, Oxford, 2005.

Cuțaru, C. C., *Problematica timpului în metafizica augustiniană*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2010.

Degani, E., *AION da Omero ad Aristotele*, Università di Padova, pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia, vol. 37, 1961.

De Weese, G., *God and the Nature of Time*, Ph.D. Diss., University of Colorado, 1998.

Festugière, A. J., „Le sens philosophique du mot AION. À propos d'Aristote, *De Caelo* I, 9”, în *Études de philosophie grecque*, Vrin, Paris, 1971, p. 254-271.

Idem, „Le temps et l'âme selon Aristote”, în *Études de philosophie grecque*, Vrin, Paris, 1971, p. 197-220.

Florovski, G., „Creație și creaturalitate”, trad. F. Caragiu și G. Mândrilă, în *Biserica, Scriptura, Tradiția – Trupul viu al lui Hristos*, Platytera, București, 2005, p. 177-222.

George, T., „St. Augustine and the mystery of time”, în H. L. Poe & J. S. Mattson (ed.), *What God knows: Time, eternity, and divine knowledge*, Baylor University Press, Waco, Texas, 2005, p. 27-46.

Gerson, L. P., „Plotinus's Metaphysics: Emanation or Creation?”, *The Review of Metaphysics*, vol. 46, nr. 3, 1993, p. 559-574.

Gilson, É., *L'Esprit de la philosophie médiévale*, Gifford Lectures, Université d'Aberdeen, Vrin, Paris, 1932 (trad. engl. A. H.

C. Downes, *The Spirit of Mediaeval Philosophy*, Gifford Lectures 1931-1932, Charles Scribner's Sons, New York, 1940).

Idem, „Notes sur l'être et le temps chez saint Augustin”, *Recherches augustiniennes*, vol. 2, 1962, p. 205-223.

Goldschmidt, V., *Temps physique et temps tragique chez Aristote. Commentaire sur le quatrième livre de la Physique (10-14) et sur la Poétique*, Vrin, Paris, 1982.

Green, W. B., „Saint Augustine on Time”, *Scottish Journal of Theology*, vol. 18, nr. 2, 1965, p. 148-163.

Guittou, J., *Le temps et l'éternité chez Plotin et Saint Augustin*, Vrin, Paris, 2004.

Idem, *Justification du temps*, Presses universitaires de France, Paris, 19663.

Hackforth, R., „Plato's Cosmogony (*Timaeus* 27 d ff.)”, *The Classical Quarterly*, vol. 9, nr. 1, 1959, p. 17-22.

Harris, R. B., „A Brief Description of Neoplatonism”, în Idem (ed.), *The Significance of Neoplatonism*, State University of New York Press, New York, 1976, p. 1-20.

Hausheer, H., „St. Augustine's Conception of Time”, *The Philosophical Review*, vol. 46, nr. 5, 1937, p. 503-512.

Heidegger, M., „On the Essence and Concept of φύσις in Aristotle's *Physics* B, I”, în W. McNeill (ed.), *Pathmarks*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, p. 183-230.

Hintikka, J., *Time and Necessity. Studies in Aristotle's Theory of modality*, Clarendon Press, Oxford, 1973.

Hoppe, Elizabeth Anne, *Looking for eternity at two o'clock. Plato on time and the unknowable*, Ph.D. Diss., University of Chicago, Chicago, 2000.

Hoy, R. C., „Parmenides' Complete Rejection of Time”, *The Journal of Philosophy*, vol. 91, nr. 11, 1994, p. 573-598.

Inwood, M., „Aristotle on the Reality of Time”, în Lindsay Judson (ed.), *Aristotle's Physics: A Collection of Essays*, Clarendon Press, Oxford, 2003, p. 151-177.

Johansen, T. K., *Plato's Natural Philosophy. A study of the Timaeus-Critias*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Johnson, J. F., *The significance of the Plotinian fallen-soul doctrine for an interpretation of the unitary character of Augustine's view on time*, Ph.D. Diss., Saint Louis University, 1982.

Johnston, A. M., „Time as a Psalm in St. Augustine”, *Animus*, vol I, 1996, p. 68-72.

Jonas, H., „Discussion de la conférence de M. Armstrong”, în

A. H. Armstrong, „Eternity, Life and Movement in Plotinus' Account of Νοῦς”, p. 75-76.

Kneale, W., „Time and Eternity in Theology”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, new series, vol. 61, 1960-1961, p. 87-108.

Kolb, D., „Time and the Timeless in Greek Thought”,

Philosophy East and West, vol. 24, nr. 2, 1974, p. 137-143.

Kosman, L. A., „Aristotle's Definition of Motion”, *Phronesis*, vol. 14, nr. 1, 1969, p. 40-62.

Lacoste, J.-Y., *Expérience et Absolu*, Presses Universitaires de France, Paris, 1994 (trad. engl. M. Raftery-Skeban, *Experience and the Absolute: Disputed questions on the Humanity of Man*, Fordham University Press, New York, 2004).

Idem, *Timpul – o fenomenologie teologică*, trad. Maria- Cornelia Ică Jr., Deisis, Sibiu, 2005.

Lloyd, A. C., „Non-discursive thought – an enigma of Greek philosophy”, *Proceedings of the Aristotelian Society*, vol. 70, 1969

Luciani, S., „D'αἰών à *aeternitas*: le transfert de la notion d'éternité chez Cicéron”, *Interférences, Ars Scribendi*, nr. 4, 2006, p. 1-14.

McTaggart, J. E., „The Relation of Time and Eternity”, *Mind*, new series, vol. 18, nr. 71, 1909, p. 343-362.

Idem, „The Unreality of Time”, *Mind*, new series, vol. 17, nr. 68, 1908, p. 456-473.

Mohr, R. D., *The Platonic Cosmology*, Brill, Leiden, 1985.

Pantea, Mădălina-Gabriela, „Conceptul de eternitate la Sfântul Augustin și la Sfântul Toma din Aquino”, în A. Bereschi (coord.), *Studii tomiste*, vol. II, Zeta books, București, 2010, p. 123-155.

Ricoeur, P., *La métaphore vive*, Éditions du Seuil, Paris, 1975. Idem, *Temps et récit*, vol. I, Éditions du Seuil, Paris, 1983.

Idem, *Temps et récit. Le temps raconté*, vol. III, Éditions du Seuil, Paris, 1985.

Schrijvers, J., „Jean-Yves Lacoste: A phenomenology of Liturgy”, *The Heythrop Journal*, vol. 46, nr. 3, 2005, p. 314-333.

Scrima, A., *Antropologie apofatică*, Humanitas, București, 2005.

Idem, *Experiența spirituală și limbajele ei*, Humanitas, București, 2008.

Sorabji, R., *Time, Creation, and the Continuum. Theories in Antiquity and the Early Middle Ages*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1983.

Schrijvers, J., „Jean-Yves Lacoste: A phenomenology of Liturgy”, *The Heythrop Journal*, vol. 46, nr. 3, 2005, p. 314-333.

Stamatellos, G., *Plotinus and the Presocratics. A Philosophical Study of Presocratic Influences in Plotinus' Enneads*, State University of New York Press, Albany, 2007.

Stăniloae, D., „Dumnezeu este iubire (I Ioan IV, 8)”, *Ortodoxia*, nr. 3, 1971, p. 366-402.

Idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 20033.

Idem, *Timp și veșnicie*, trad. D. Allchin, SLG Press, Faircress, Oxford, 1971, p. 1-16.

Abrudan, Pr. Prof. Dumitru, *Un capitol din teologia biblică vechi-testamentară: moartea, nemurirea sufletului, judecata și viața viitoare*, în *Mitropolia Ardealului*, an. IV (76), 1994, nr. 3

- Badham, P., *Christian Beliefs about Life after Death*, 1976
- Baillie, J., *Ant the Life Everlasting*, 1934
- Beasley-Murray, G. R., *Jesus and the Future*, 1954
- Berkouwer, G. C., *The Return of Christ*, 1972
- Bria, Pr. Prof. Dr. Ion, Eshatologia sau lumea viitoare, cap. X, „ Judecata ultimă și exigentele acesteia”, „Ortodoxia”, nr. 1-2, 1995.
- Bright, J., *Covenant and Promise*, 1976
- Brunner, E., *Eternal Hope*, 1954
- Butnaru, Pr. Mgd. Gheorghe, Teoria reîncarnării și eshatologia creștină, în “Studii Teologice”, VIII (1956), nr.3-4.
- Charles , R. H., *A Critical History of the Doctrine of the Future Life*, 1913
- Charles, R. H., *Eschatology: The Doctrine of a Future Life in Israel: Judaism and Christianity*, Kessinger Publishing, 2006
- Chiricuță, Pr. Petre, *Parusia sau despre a doua venire*, București, 2001.
- Ladd, G. E., *The Presence of the Future*, 1974
- Ma`sumian, Farnaz, *Viata dupa moarte in religiile lumii*, traducere de Alexandra Petrea, Editura Lotus, Bucuresti, 1998
- Manson, W., et al., *Eschatology*, 1953
- Marcu, Pr. prof. Grigore, Combaterea interpretărilor greșite ale eshatologiei, în revista “Studii Teologice” nr. 1-2,1960.
- Martin-Achard, R., *From Death to Life*, 1960
- Moltmann, J., *Theology of Hope*, 1967
- Moore, A. L., *The Parousia in the NT*, 1966
- Negoiță, Pr. Prof. A, *Teologia biblică a Vechiului Testament*, București, 1992
- Nicolaescu, Diac. prof. N. I., Venirea a doua a Domnului, în “Studii Teologice” nr. 1-2,1972.
- Pufu, Gheorghe, Eshatologia în învățătura Noului Testament, Colecția Universitaria, Seria Teologie, Ed. Paralela 45, Pitești, 2005.
- R. H. Charles, *A Critical History of the Doctrine of the Future Life*, 1913
- Rad, Gerhard von, *Old Testament Theology*, vol I. London 1996

Rădulescu, Pr. Dr. Nicolae, Judecată universală după Noul Testament, în,, Studii Teologice", nr. 1-2, 1997

Schnackenburg, R., *God's Rule and Kingdom*, 1963

Smith, C. Ryder, *The Bible Doctrine of the Hereafter*, 1958

Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Judecata particulară după moarte*, în "Ortodoxia", VII (1955), nr. 4

Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Teologia dogmatică ortodoxă* vol. 3, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978

Travis, S. H., *The Jesus Hope*, 1974

Tromp, N. J., *Primitive Conception of Death and the Nether World in Old Testament*, 1969